

УДК 37.034

В. І. Тернопільська

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розбудова української демократичної держави, необхідність національного відродження зумовлює актуальність національного самоствердження, формування патріотизму у підростаючого покоління. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді наголошується на вихованні громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини [4].

Проблему патріотичного виховання, формування національного самоствердження особистості розглядали О. Абрамчук, Г. Ващенко, О. Вишневський, Т. Гавлітіна, С. Додурич, О. Духнович, О. Колодій, І. Огієнко, С. Оришко, Р. Петрановський, Т. Потапчук, Р. Сойчук, Є. Стех, В. Сухомлинський, В. Тернопільська, К. Чорна, Г. Шевченко та ін.

Метою статті є розгляд сутнісних характеристик національного самоствердження особистості та шляхів її формування в учнівської молоді.

Національне самоствердження ми розглядаємо як інтегральне утворення, що характеризується ціннісним ставленням особистості до себе, інших людей, свого народу, нації, Батьківщини, усвідомленням своєї національної приналежності, здатністю до самореалізації на благо Вітчизни, готовністю відстоювати й захищати її національні інтереси.

Особливості національного самоствердження зумовлюються життєвим досвідом особистості, її ціннісними орієнтаціями та рівнем розвитку самосвідомості. У юнацькому віці відбуваються суттєві зміни в структурі особистості, зокрема, в самосвідомості та морально-ціннісних орієнтаціях. Йдеться про активізацію у юнаків і дівчат соціально-морального розвитку, формування чіткої системи цінностей, ідеалів, переконань, усвідомлення «Я» й етнос, своєї національної приналежності [9].

Національне самоствердження акумулюється у пізнанні молоддю національних особливостей свого етносу, його культури, традицій, мови, ідентифікації свого «Я» з національною спільнотою, студентською групою, класом.

На думку М. Стельмаховича, необхідно ще змалку сіяти в думках дітей добірне зерно. народолюбства, а в серцях – безмежну любов до рідного народу, України, пам'ятаючи мудре застереження «...що людина без народності подібна блукаючому вовкові, для якого всякий ліс, де він їжу знаходить, є батьківщиною». Він стверджує, що від слова «батько» пішли поняття «батьківщина» – спадщина від батьків і величне глибоке

патріотичне поняття «батьківщина» – країна стосовно людей, які народилися в ній і є її громадянами [6, с. 112].

М. Боришевський зазначає на необхідності усвідомлення особистістю належності до певної нації, близькості та спорідненості з нею; знання особистістю особливостей, рис національної спільноти, з якою вона себе ототожнює; усвідомленого ставлення до історичного минулого, сучасного та майбутнього нації; уявлення про територіальну спільність нації; усвідомленого ставлення до матеріально-духовних цінностей нації; відповідальності за долю нації, її теперішнього і майбутнього. Окреслені складові визначають наявний рівень сформованості національної самосвідомості у взаємозв'язку із національною ідентичністю, що проявляється у національному самоствердженні особистості [2, с. 18–21]. Відтак, усвідомлення молоддю себе як представника українського народу виявляється у національній гідності та гордості, позитивному ставленні до національних цінностей.

За Р. Сойчук, національне самоствердження варто розглядати як інтегративну суспільно-моральну цінність, яка проявляється в усвідомленні себе членом нації, характеризується прагненням до морального самовдосконалення й відданістю українській державі, народу та поважливим ставленням до всіх етносів, які становлять українську націю, готовністю солідарно відстоювати незалежність та цілісність держави, визначається вмінням компетентно сприяти розбудові України як національної держави [5, с. 12–13].

Національне самоствердження репрезентується у розумінні юнаками і дівчатами сутності окресленого феномену та усвідомленні його виявлення у повсякденному житті, діяльності, знанні культури, історії рідного краю, народних традицій, ціннісному ставленні до себе, ровесників, народу, нації, держави та свідомій соціально-значущій діяльності, громадянській активності, готовності відстоювати національні інтереси держави.

З огляду на це, перспективною є організація і проведення спеціальної роботи з метою формування у молоді позитивної мотивації до участі у заходах національно-патріотичного спрямування, виявлення ними патріотизму в повсякденній діяльності. Як зазначає І. Бех, предметна сфера патріотичних вчинків особистості має містити: реальну соціально-культурну життєву ситуацію, у якій вона формується і функціонує; різнобічне інтелектуально-почуттєве занурення в історичне минуле свого народу. У педагогічній площині це проявлятиметься як: гуманне ставлення вихованця до своїх рідних та оточуючих людей; бережливе ставлення до навколишнього середовища; відповідальність у всіх видах предметно-перетворювальної діяльності, до якої залучається підростаюча особистість; глибокий інтерес до минулого рідного краю та країни в цілому; прагнення до опанування народних традицій, рідної мови; готовність жити у сфері високої національної культури та

прагнення до її збагачення; сформованість генералізованої єдності «людина-природа-суспільство» [1, с. 11].

Зазначимо, що упровадження у виховну практику загальноосвітніх навчальних закладів краєзнавчих походів, екскурсій, організація тематичних вечорів, виставок, конференцій, акцій, суспільно-корисної, волонтерської діяльності сприяють формуванню у вихованців національних цінностей, патріотизму. Надзвичайно важливо, щоб виховні впливи на молодь були систематичними і послідовними, оскільки лише за умови постійного виконання ними певних патріотичних дій, вчинків формуються звички патріотичної поведінки, які згодом стають для юнаків і дівчат потребою, нормою. Згодом ця система звичних вчинків, що здійснюється відповідно до вироблених переконань стає особистісною цінністю.

Серед форм роботи, які ефективно впливають на формування національного самоствердження старшокласників, можна виокремити участь у міжнародному конкурсі знавців української мови імені Петра Яцика, щорічних всеукраїнських конкурсах учнівської творчості, присвячених Шевченківським дням, «Я пишаюсь тим, що я українець», конкурсах тощо.

Зокрема, у рамках Всеукраїнського громадського руху «Не будь байдужим», вихованці взяли участь в акції «Зроби подарунок Україні! Переходь на українську!». Мета акції – розвиток української мови як споконвічної мови нашої землі. У межах цієї діяльності органи учнівського самоврядування організували концерт української пісні, виставку української вишиванки, бесіди «За і проти», лекції «Біографія української мови», конкурс творів «Європейська ідентичність України», круглий стіл «Цінності українського народу».

Відомо, що відродження України, формування патріотизму неможливе без утвердження національної свідомості студентської молоді. Такими механізмами у навчальних закладах виступають музеї з використанням зібраних учнями етнографічних матеріалів. У процесі пізнання юнаками і дівчатами історичних та культурних надбань минулого свого краю, України музей посідає особливе місце. На думку вчених: «... знання, що отримані в музеї – це не просто розширення світогляду, а засвоєння понять, явищ, вплив на формування переконань, національної свідомості. Особливість музейного сприйняття полягає в тому, що засвоєння понять поєднується з процесом розвитку зворотних зв'язків між музейним предметом і відвідувачем: чим глибше і повніше пізнається музейний предмет, тим виникає більша зацікавленість в його глибокому пізнанні [3, с. 42–43]. У зв'язку з цим важливо задіювати вихованців до проведення екскурсій у музеї, оскільки така діяльність спонукає їх до детального вивчення, осмислення історичних фактів своєї Вітчизни, робить співучасниками історичних подій, здійснює на юнаків і дівчат емоційно-стимулюючий вплив, в результаті чого вони стверджуються у повазі до минулого, прагнуть пізнати свій край, його

яскраві постаті. У процесі краєзнавчо-пошукової діяльності учні збирають архівні матеріали, фотографії, документи, предмети народного побуту, зразки народної творчості, фольклору, вивчають свій родовід, своє генетичне коріння.

Для кожної людини, за В. Сухомлинським, Батьківщина починається з чогось маленького, ніби незначного і непримітного. Це рідний куточок, що втілює в собі живий образ Вітчизни. Сенс патріотичного становлення особистості полягає в тому, що цей куточок на все життя входить у душу, хвилює як перше джерело, з якого кожний почався [7, с. 167].

Важливе місце у процесі національного самоствердження юнаків і дівчат належить тематичним вечорам, виховним годинам, присвяченим історичним та пам'ятним датам у житті українського народу, військовим діячам різного періоду визвольних війн, діяльності видатних письменників, учених. Особлива цінність таких форм виховання полягає в тому, що юнаки і дівчата, готуючись до них, проявляють ініціативу, творчість, самостійність у виборі теми, запрошенні гостей, оформленні приміщень, підготовці виставок, планшетів [9].

Серед форм позанавчальної роботи, що сприяють національному самоствердженню учнівської молоді, слід виділити Уроки мужності, Уроки пам'яті. Вони формують у юнаків і дівчат ціннісне ставлення до свого народу, нації, Батьківщини, повагу до старшого покоління. Їхня тематика різноманітна: Уроки мужності – до роковин визволення України; Уроки пам'яті «Ніхто не забути, ніщо не забуте» – до Дня Перемоги тощо. У такий спосіб у молоді відбувається усвідомлення суб'єктивної причетності до культурного минулого, сучасного й майбутнього свого краю, формується почуття громадянського обов'язку і відповідальності.

Окрім цього, активна участь молоді у Всеукраїнській історико-краєзнавчій акції «Пам'ять», присвяченій річниці перемоги над німецько-фашистськими загарбниками, патріотичній акції «Він був учасником Великої Вітчизняної війни», міжрегіональній конференції «Правнуки перемоги» дозволяє реалізувати у вихованні принцип наступності поколінь, розвивати історичну пам'ять молоді. Водночас учнівська молодь доглядає за історичними пам'ятками, могилами загиблих воїнів та партизанів, допомагає ветеранам та учасникам Другої світової війни, учасникам бойових дій.

Разом з тим, за даними останнього соціологічного опитування, всього 1,7 % молодих людей призивного віку усвідомлюють свій прямий конституційний обов'язок – захист національних інтересів України. Саме тому, розробляючи форми, методи, засоби виховної роботи із молоддю, необхідно враховувати її інтереси, соціально-політичне становище в Україні, сучасний стан науково-технічного прогресу, зокрема, розвиток ІТ-технологій та телекомунікацій. Маємо чітко усвідомити, що у світі, який глобалізується, зростає значущість ІТ-технологій, мережевих

ресурсів, Інтернету, соціальних мереж, інших високотехнологічних системних засобів. Одне слово, реалізувати державну політику в сфері патріотичного виховання молоді слід також на основі ІТ-технологій, зокрема, ІТ-круглих столів, об'єднуючи одночасно думки, погляди різних поколінь в питаннях формування патріотизму, національної свідомості громадян. Технічно, в режимі «он-лайн», для цього використовуються навчальні аудиторії, конференц-зали, обладнані сучасними засобами ІТ-технологій. У них кожний з присутніх, знаходячись у колективі своїх однокласників, одногрупників, друзів, колег, може отримувати знання із проблем, які його цікавлять, від висококваліфікованих спеціалістів, вільно обмінюватися своїми думками, висловлювати власну позицію. Прикладом такої форми виховання є ІТ-круглий стіл «Воїн-захисник: погляд крізь роки та події», присвячений Дню захисника Вітчизни. Можна сказати, що вперше на практиці відбулося подолання «самотності» в мережі, об'єднання аудиторій учнів, курсантів, викладачів, науковців, військовослужбовців в обговоренні проблем патріотичного виховання молоді, підвищення престижу військової служби в суспільстві, формування механізмів мотивації молоді до захисту Батьківщини.

Зазначимо, що активна участь юнаків і дівчат у різноманітних проектах створює вільний простір для їхньої особистісної ініціативи, творчості, шліфування патріотичних вмінь і навичок. Крім того, в роботі над проектами інтенсивно проявляється груповий вплив на особистість: тут діють механізми емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за групу, за себе, за справу, юнаки і дівчата почуваються суб'єктами соціальної дії. Учні є ініціаторами розробки і впровадження в позанавчальну діяльність низки проектів: «Зробимо світ чистішим», «Турбота», «Подаруй промінчик сонця дитині», «Воєнний щоденник», «Україна – єдина родина» тощо [8, с. 201].

Доцільно організовувати волонтерство у формі піклування про воїнів АТО та їх родини, інвалідів, переселенців, дітей-сиріт, родини Небесної сотні та ін. Такі заходи організовуються за ініціативи навчальних закладів у співпраці з громадою. Волонтери здійснюють збір коштів, необхідних засобів і матеріалів для фронту, доставляють ліки, оскільки саме в конкретній діяльності набувається здатність до емпатії, співпереживання, співчуття, навчання співучасті учнівської молоді.

Національне самоствердження учнівської молоді здійснюється у процесі їх активної участі у різноманітних заходах національно-патріотичного спрямування: Свіча пам'яті «Сучасні герої України», свято «Честі й мужності», ретро-круїзи «стежками рідного краю», майстер-класи до календарних народних свят, літературні вечорниці «Літературними стежками краю» та ін.

Таким чином, національне самоствердження учнівської молоді відбувається за умови ціннісного ставлення до цього інтегрального утворення як соціально-морального регулятора їх поведінки, що

мобілізує їх на працю й служіння в ім'я народу, могутності своєї держави, збереження національних надбань. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у системному аналізі інноваційних технологій формування національного самоствердження школярів, студентської молоді.

Список використаної літератури

- 1. Бех І. Д.** Виховання особистості: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
- 2. Боришевський М. Й.** Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К., 2000. – 63 с.
- 3. Коваль М.** Об изучении обратной связи / М. Коваль // Советский музей. – 1988. – С. 41–43.
- 4. Концепція** національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usinovivni/novini/2015/06/16nacionalno-patriotichne-vihovannya>.
- 5. Сойчук Р. Л.** Виховання національного самоствердження в учнівській молоді: теорія і методика: навч.-метод. посібник / Р. Л. Сойчук. – Рівне : О. Зень, 2015. – 288 с.
- 6. Стельмахович М.** Українська родинна педагогіка / М. Стельмахович – К. : ІЗМН 1997. – 227с.
- 7. Сухомлинський В.** Вибрані твори. В 5-ти т. / В. Сухомлинський – К. : Рад. Школа, 1976. – Т.1. – 1976. – 654 с.
- 8. Тернопільська В. І.** Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження: монографія / В. І. Тернопільська. – Житомир : Вид-во ПП «Рута», 2008. – 300 с.
- 9. Тернопільська В. І.** Особливості виховання патріотизму у студентської молоді / В. І. Тернопільська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – [електронне наукове фахове видання]. – Хмельницький, 2012. – Вип. 3. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2012_3/12tvipsm.pdf.

Тернопільська В. І. Зміст та особливості формування національного самоствердження особистості

У статті розкрито наукові засади проблеми формування національного самоствердження особистості в сучасних умовах. Наголошено на важливості національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, акумулюється у формуванні високоморальної особистості, яка плекає українські народні традиції, духовні цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини. Запропоновано визначення поняття «національне самоствердження особистості». Схарактеризовано змістові складові національного самоствердження учнівської молоді, а саме: розуміння юнаками і дівчатами сутності окресленого феномену та усвідомлення його виявлення у повсякденній життєдіяльності, знанні культури, історії рідного краю, народних традицій, звичаїв, атрибутів української державності; ціннісному ставленні до себе, ровесників, нації держави та свідомій соціально-значущій діяльності, громадянській активності, готовності відстоювати

національні інтереси держави. Запропоновано ефективні форми, методи, засоби формування національного самоствердження учнівської молоді. До таких віднесено: краєзнавчі походи, екскурсії, тематичні вечори-виставки, конференції, акції, тренінги, ретро-круїзи.

Ключові слова: національне самоствердження, особистість, учнівська молодь, форми, методи, волонтерська діяльність.

Тернопольская В. И. Содержание и особенности формирования национального самоутверждения личности

В статье раскрыты научные принципы проблемы формирования национального самоутверждения личности в современных условиях. Отмечено важность национально-патриотического воспитания подрастающего поколения, аккумулируется в формировании высоконравственной личности, которая лелеет украинские народные традиции, духовные ценности, готовая к выполнению обязанностей из защиты Родины. Предложено определение понятия «национальное самоутверждение личности». Охарактеризовано смысловые составляющие национального самоутверждения ученической молодежи, а именно: понимание юношами и девушками сущности очерченного феномена и осознания его выявления в повседневной жизнедеятельности, знании культуры, истории родного края, народных традиций, обычаев, атрибутов украинской государственности; ценностном отношении к себе, ровесников, нации государства и сознательной социально-значимой деятельности, гражданской активности, готовности отстаивать национальные интересы государства. Предложены эффективные формы, методы, средства формирования национального самоутверждения ученической молодежи. К таким отнесено: краеведческие походы, экскурсии, тематические вечера-выставки, конференции, акции, тренинги, ретро-круизы.

Ключевые слова: национальное самоутверждение, личность, ученическая молодежь, формы, методы, волонтерская деятельность.

Ternopilka V. The Content and Features of Formation for National Self-identity

The article reveals with the scientific principles of self-problems for national identity in the modern world. Also emphasized the importance of national-patriotic education of the younger generation that accumulates the process of formation for highly moral individual who cherishes Ukrainian folk traditions and spiritual values and ready for the duty of protecting the homeland. It has been suggested the definition of «national self-identity». Author determined the corpus of the national youth self, namely understanding boy's and girl's the essence of the phenomenon outlined, their detection and awareness in daily life, knowledge culture, local history, traditions, customs, attributes Ukrainian statehood; evaluative self, peers, nation states and conscious socially important activities, civic engagement, ready to defend

national interests. It has been proposed an effective form, methods and means of forming national self-students. These refer to local history tours, excursions, themed evenings, exhibitions, conferences, promotions, trainings, retro cruises. The attention is focused to the socially useful voluntary youth activities which promote their national self-assertion. Clarified that social and moral regulator of behavior of young people, mobilizing them to work serving the people serving attitude to national self-assertion as personal values.

Key words: national self-identity, personality, students, forms, methods, volunteering.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2016 р.

Прийнято до друку 30.09.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.